

Ravasz István

Emlékmű – Verecke híres útján –

1990. június 30-án a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai a Vereckei-hágóban találtak egy talapzatot, amelyről azt gondolták, a milleniumi emlékoszlopé volt. Nem sokkal ezt követően nyilvánosságra került, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Magyarok Világszövetsége (az Ukrán-kormány tudtával és hozzájárulásával) a Honfoglalás 1100. évfordulójára szeretné helyreállítani a korszakos eseményt megörökítő emlékeket a Vereckei-hágóban. Melyek is (voltak) ezek?

Közel száztíz évvel ezelőtt, a milleniumi ünnepekbe illeszkedően, 1886. július 20-án két helyszínen avattak emléket a magyarok bejövételének.¹

A Latorca völgyének Alsóverecke alatti legszűkebb pontján, Vezérszállásnál, az ún. Napóleon-szikla szoros felőli frontjára erősítettek fel egy emléktáblát az következő szöveggel: (1. kép)

"Az esperes-plébános, aki 1945 tavaszán Dunakilitin a bronztáblát árvette Huguag községbe a Palócföldre került, onnan ment nyugdíjba."

Az ezer év emlékére

896.
Árpád

közép-
címer

1896.
I. Ferencz József

Isten áldd meg a hazát²

Az emléktáblát *Erdélyi Sándor* Magyar királyi igazságügyminiszter avatta fel, *Fankovics Antal* volóci görög katolikus plébános magyar, majd ruszin nyelven elmondott beszédét követően. A népes és reprezentatív vendégseregben jelen volt *Lónyai Sándor*, Bereg vármegye főispánja, *Jobszty Gyula* alispán, dr. *Münnich Aurél*, a magyar országgyűlés képviselője, gróf *Schönborn Ervin*, a terület földbirtokosa, *Cronenbold Nándor* császári és királyi altábornagy a miskolci 15. gyalogdandár és *Bohutinszky Emil* honvéd ezredes a munkácsi 11. gyalogezred parancsnoka, valamint *Osztrák-Galícia Skole járásának közigazgatási vezetője*.³

Fenn a hágóban a Galíciába átvezető út 841 méter magasságban fekvő legmagasabb pontján *Halaktovics Bertalan* alsóvereckeai görög katolikus esperes kétnyelvű (magyar-ruszin) beszéde után, ugyancsak Erdélyi Sándor avatott fel egy 4 méter magas gránit határkövet. Szavai utaltak a hagyományos magyar-lengyel barátságra; tudvalévő, hogy Osztrák-Galícia lakosságának többsége akkor még lengyel volt: "Egy lépés és bár idegennek nevezett, mégis barátságos országban vagyunk." Ezen az ünnepségen is ugyanazok a vendégek vettek részt, mint Vezérszállásnál. A két esemény egyazon napon, egymást követően zajlott le.⁴

Az obeliszk négy oldalán négy különböző emléktáblát helyeztek el. Szemben, az útra nézett *Kóródy Sándor*, a Bereg vármegyei Képes Naptár szerkesztőjének időmértékes verse, egy tünpanonhoz hasonlító díszítés alatti bronz táblán: (2. kép)

HONFI E BÉRCORMON
SZIVED HEVESEBB DOBOGÁSA
JELZI, HOGY ŐSI HONOD
DRÁGA HATÁRA EZ ITT.
ITT HANGZOTT EGYKOR
RIADÓ CSATAKÜRTJE LEHELNEK,
NAGY RÁKÓCZINK ITT
HULLATA BÚCSU KÖNNYÚT,
SZENT KEGYELET TÜZE GYÚL
ITT MINDEN CSIPKEBOKORBAN,
OLDOZD MEG SARUID
SZENT HELY EZ ITT AHOL ÁLLASZ!

1896.

KÓRÓDY SÁNDOR⁵

Balra indulva (az oszlop körül) volt található a milleniumra s annak ünnepeire utaló emlékszöveg:

A HONFOGLALÁS EMLÉKÉRE
Magyarország ezeréves fennállásának
Országos ünneplése alkalmából
1896. évben⁶

Az útról tekintve, az obeliszk hátsó oldalára erősítették azt a táblát, amelyen a készítőknél és a felállítóknál állítottak emléket:

Lónyai Sándor főispán, Jobszty Gyula
alispán közre-
hatása, Káldy Gyula királyi főmérnök
művezetése
mellett
emelte a vármegye közönsége⁷

Az úttól, az emlékmű körül, jobbra indulva látni lehetett az 1896-ban regnáló uralkodó, valamint a magyar királyi miniszterelnök nevét megörökítő táblát:

I. Ferencz József királyunk dicsőséges uralkodása és báró Bánffy Dezső miniszterelnöksége alatt⁸

*

Kárpátalja az 1920. június 4-i trianoni békével Csehszlovákiához került. Az emléktáblák szövege az új hatalom szemét szúrta, ezért a gránitoszlop hamarosan csupaszon őrizte az immár csehszlovák-lengyel határt. (Galícia a versaillesi békerendszerrel meg-

alakult Lengyelország részévé vált.) A táblák legnagyobbját, amelyen Kóródy Sándor verse volt, Alsóverecke mintagazdaságának korábbi vezetője, *Rátz János* (leveretlen és darabokra törve) elrejtette, s 1919-ben Magyarországra menekítette. Helyrehozottan ezt a Rátz-család császlói (Szatmár vármegye) kúriájában állították ki.⁹

1939. március 14-én Szlovákia kikiáltotta függetlenségét. Másnap Németország ellenállás nélkül lerohanta Csehországot és Cseh-Morva Protektorátus néven a birodalomhoz csatolta azt. *Eduard Benes* köztársasági elnök lemondott, utóda, *Emil Hácha* nem támasztott akadályt az annexió ellen. A korabeli magyar értelmezés szerint a csehszlovák állam de facto megszűnt létezni. A 15-én *Volosin Ágoston* kormánya által Ungváron kikiáltott ruszin államot (Podkarpatszka Rusz) egyetlen ország sem ismerte el. 15-én a Honvédség "kéznél lévő" alakulatai (zömmel a VIII. kassai hadtest, hathetes újoncokkal) megindultak Kárpátalja visszafoglalására, s különösebb harcok nélkül napok alatt birtokba vették területét. Kisebb összetűzések történtek a Volosin alapította Szics-gárdával, illetve az új szlovák hadsereggel (de nem a csehszlovák haderővel). A Vereckei-szorosba a honvédek 18-án értek ki, ahol a lengyel katonákkal összelelkező ünnepelték meg a közös határ helyreállítását.¹⁰

1939. június 25-én vitéz dr. *József Ferenc* főherceg (nem azonos az 1919-ben kormányzó szerepkört betöltő, 1944 őszén nyilas-szimpatizánssá vált József főherceggel) újjáavatta a helyére Császlóról visszakerült

Kóródy-féle bronztablát a lengyel-magyar határon álló gránitobeliszken.¹¹ – Nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy a vezérszállási emléktablát is visszaállították volna. – Az ünnepi eseményen jelen volt *Magdolna* főhercegnő, dr. *Hubay Kálmán*, Beregszász polgármestere, aki a főispán távollétében a megyeszékhely közigazgatásának vezetőjeként Bereg-Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyét (*sic!*) képviselte, az emléktablát 1919-ben megmentő és elmenekítő *Rátz János és családja*, valamint Lengyelország képviselőjében *Ljubovski* herceg, *Lukowsky* gróf és *Potoczki* gróf.¹²

A helyreállított bronztábla anyagának maradványából néhány makett is készült, amelyeket a (sajnos ismeretlen) alkotó az ünnepségen résztvett előkelőségeknek ajándékozott.¹³

Az esemény apropóját az 1919. június 24-i budapesti ellenforradalomra (a fogalmat a Horthy-rendszer maga használta így) emlékező országos ünnepségek adták. Ezen túlmenően az újjáavatás beilleszkedett Kárpátalja Magyarországra történő betagozásának eseménysorozatába:

– Június 20-án Beregszászon tartották meg a vármegyei törvényhatóságok ünnepélyes alakuló díszközgyűlését.

– Június 20-ától kezdődően az Országgyűlés sorra alkotta a Kárpátaljára (és az 1938-as első bécsi döntéssel visszatért Dél-Felvidékre) vonatkozó törvényeket, rendeleteket.

– Június 25-én megtörtént az újjáavatás a Vereckei-hágóban.

– Június 28-án Horthy kinevezte a Kár-

pátaljai Terület kormányzói biztosává báró Perényi Zsigmondot.

– Június 30-án a Kárpátaljáról (és a Felvidékről) behívott képviselők ünnepélyesen bevonultak a Parlamentbe.

– Július 06-án Kárpátalján megszűnt a visszacsatoláskor átmenetileg bevezetett katonai közigazgatás.

– Július 07-én Perényi báró átvette a közigazgatás vezetését a katonai közigazgatás (volt) irányítójától, vitéz *Novakovszki Béla* tábornoktól.¹⁴

1944 őszén az addig az Északkeleti-Kárpátokban kiépített Árpád-vonalban védekező 1. magyar hadsereg visszavonult Kárpátaljáról.

Az V. magyar hadtest 13. gyaloghadosztálya arcvonalszakaszán a Vereckei-hágó térségéből a Latorcza-völgy irányába a 95. szovjet hadtest csak október 17-én, a visszavonulás megkezdése után újította fel támadását.

Az 1939-ben visszahelyezett Kóródy-féle emléktablát *Bálint Mihály* honvéd százados leszerelte, egy szekéren szénába ágyazottan az ország belsejébe hozta, s hogy megóvja a háború viszontagságaitól, hátrahagyta egy plébánián. Ez alkalommal maga az obeliszk sem élte túl az új hatalom (1945. június 29-én Csehszlovákia átadta Kárpátalját a Szovjetuniónak) berendezkedését: jelenleg csupán talapzata látható.

Eddigi ismereteink alapján a gránitoszlop ledöntésére már 1944-1945 folyamán sor került, de egy újabb keletű visszaemlékezés szerint az még 1955-ben is állt (a visszaemlékező ekkorra datálja ottani kirándulá-

sát), s csupán a magyarországi forradalom eltírására induló szovjet csapatok rombolták le.¹⁵ A visszaemlékezéshez mellékelt fényképeken az emléktábláktól már megfosztott obeliszk együtt látható egy "Zakarpatszka Oblaszty" feliratú közigazgatási táblával, amelyet az egykori határsorompó talapzatán helyeztek el. Tudjuk, hogy Kárpátalját kezdetben Kárpátontúli Ukrajna Autonóm Köztársaságként olvasztották be a Szovjetunióba, s csak 1946. január 1-től vált Ukrajna Kárpátontúli Területévé, ami a táblán olvasható orosz nyelvű felirat magyar fordítása. A végleges lerombolás ideje mindenesetre még tisztázásra szorul.

Felmerült annak lehetősége is, hogy az egykori obeliszk talapzata nem azonos az annak tartott rommal. Egy helytörténész állítása szerint az egyidejűleg helyreállított talapzatra építették rá a ma is látható pásztor-szobrot.¹⁶ A két talapzat közül a valóságosat a helyszínen, régi fényképek birtokában lehetne megnyugtatóan kiválasztani, bár – megítélésem szerint – éppen a régi fényképek összevetése a jelenlegiekkel a pásztor-szobros változatot valószínűsíti. (A háttérben látható hegyvonulatok alakja és helyzete nem változhatott.) Ez esetben az 1990-ben talált talapzaton a határsorompó tőkéje állhatott.

Ha a Honfoglalás 1100. évfordulójára megtörténik a gránitoszlop helyreállítása, az a rendelkezésre álló adatok (szövegek, fényképek, tervek)¹⁷ alapján már az eredeti hűségben megvalósítható lesz. Három emléktáblát, s ha hozzászámoljuk a vezérszállásit, négyet mindenképpen újra kell készíteni. Jó lenne viszont, ha a Kóródy-verset tartalmazó

eredeti bronztábla, amely 1944 őszén hátrahozott az ország belsejébe, előkerülne, s immáron másodszor – s remélhetőleg véglegesen – visszakerülne az őt megillető helyre. Hiszen az 1990. november 25-i, Beregszász nevét elsöprő többséggel visszaállító helyi népszavazás¹⁸ bebizonyította, hogy Kárpátalja nem magyar anyanyelvű lakosait a magyar szó használata nem irritálja, a magyar neveket nemzeteiket összekötő kapocsnak tekintik a közös történelmi múlt alapján.

A bronztábla keresése folyik, de e téren a kutató segítség nélkül már nem léphet tovább. A Kóródy-féle emléktábla sorsát egészen odáig sikerült nyomom követni, hogy Bálint Mihály százados (özvegyének visszaemlékezése szerint) Dunakilitin adta át a helyi római katolikus esperes-plébánosnak 1945. március végén, közvetlenül fogságba esése előtt. A községben és a környező falvakban járva, a plébánosokon kívül idős helybéliekkel is beszéltem. A tábláról azonban sajnos nem tudnak. (Ez az 1945 utáni politikai viszonyok ismeretében érthető.) *Deés Ferenc* dunakiliti-i esperes tudomása szerint az esperesi kerületben sajnos nincs már az élők sorában olyan plébános, aki 1945-ben aktív szolgálatot teljesített. Van azonban egy lehetőség, egy nyom.

Az esperes-plébános, aki 1945 tavaszán (a kutatások jelenlegi állása szerint) Dunakilitin a bronztáblát átvette, Huguag községbe, a Palócföldre került, onnan ment nyugdíjba. Miután a dunakiliti-i templomot és parókiát 1945 óta már tatarozták, s a táblát ennek során sem találták meg, feltételezhető, hogy az az átköltözés során átkerült Huguagra, s

esetleg ma is ott található. Pontosabban rejtőzik, hiszen az idős plébános nem érte meg a rendszerváltozást, amikor is elővehette volna az addig titokban őrzött bronztáblát. Ennek a változatnak némileg ellentmondó, de ugyancsak a Palócföldhöz kapcsolódó lehetőséget jelent az egykori katonatárs, *Hidvégi Lajos* tartalékos hadnagy tájékoztatása. Emlékezete szerint ugyanis Bálint Mihály százados Esztergomtól északra esett orosz fogságba, tehát nem vihette el a bronztáblát Dunakilitiig. Levelében azt írja, hogy "...Esztergomnál a Duna tulsó oldalán is vannak falusi plébániák, melyek ... ma Szlovákiához tartoznak, a folyam menti dél-szlovákiai falukban keresni kéne, úgy lehet, eredményesül." A Kóródy-féle tábla sorsa tehát továbbra is bizonytalan.*

Jegyzetek

1. Pesti Napló 1896.VII.21. 4.p., Pester Lloyd 1896.VII.21. 2.p., Vasárnapi Újság 1896.VIII.02. 513-514.p., Századok 1896. évfolyam 667.p., Révai Nagy Lexikona – XIX. 156.p., Pallas Lexikon – XVI. 779.p. Megjegyzendő, hogy minden forrás 20-át jelöli meg az ünnepség dátumául, a Révai Lexikon 21-i adatával szemben. Tekintve, hogy több napilap 21-i számában előző napi eseményként számol be a történetekről, a 20-a el-

fogadható. 2. Az 1. szám alatt felsorolt első négy forrás, valamint Benda Györgyné egykori kárpátaljai lakos kézzel írott feljegyzései (1144. Budapest, Szentmihályi út 15.) 3. uo.1. Megjegyzendő, hogy a Pesti Napló az ünnepség résztvevőjeként sorolja fel Aurel Münnich Cronenbold k.u.k. tábornagyot, ilyen személy viszont Magyarország tisztizím- és névtárában (Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1896) nem szerepel. Van viszont dr. Münnich Aurél magyar országgyűlési képviselő és Cronenbold Nándor k.u.k. altábornagy. Mindkettőjük részvétele az ünnepségen a szerző következtetése. 4. uo.1. 5. uo.1. 6. uo.2. 7. uo.2. 8. uo.2. 9. Magyar Nemzet 1990.VIII.14. 10. Gosztonyi Péter: A magyar honvédség a második világáborúban (Katolikus Szemle, Róma, 1986) 17-19.p. 11. Pesti Napló 1939.VI.27. 12.p., Tolnai Világlapja 1939.VII.5. 5.p., Országos Levéltár (OL) 1939. K-148., 4199., 6923., 6924., K-763,d/ dosszié. 12. uo.11., Magyar Nemzet 1990.VIII.14. 13. Egy makett ma is fellelhető, azt dr. Hubay Kálmán beregszászi polgármester leánya, Selymessy Sándorné (1111. Budapest, Bertalan Lajos út 20.) bocsátotta a szerző rendelkezésére. 14. Bereg-Ugocsa k.e.k. Vármegyék Hivatalos Lapja 1939.VI.9. rendkívüli szám, Pesti Napló 1939.VI.27. 6.,12.p., 1939.VII.1. 2.,9.p., 1939.VII.7. 5.p. 15. Benda Györgyné elmondása szerint (ld.2.). 16. Baráth József, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Beregszász) tudományos munkatársa. 17. OL 1896-141, 361-365.csomó, 3645., 4142., 428.6, 5185., 5349., 8472., 8589., 9033., 9387. 18. Magyar Nemzet 1990.XI.27.

*Ezennel tisztelettel kérjük azt, aki tud e tábla 1945 utáni sorsáról, jelezze szerkesztőségünk, vagy szerzőnk címére. (Hadtörténeli Intézet és Múzeum, 1250 Budapest Kapisztrán tér 2-4. Tel.: 15-69-522)